

Tekst van René Görtzen, bij de uitreiking van de Korczakspeld (9 november 2024). Hier kruipt hij in de huid van Korczak zelf....

Ik wil vandaag een paar woorden zeggen over oorlogen in mijn en jullie tijd. Ze hebben gemeenschappelijk dat kinderen eenzelfde lot dragen dat zonder uitzondering grimmig is en in strijd met het recht van het kind op een veilige kindertijd.

De laatste keer dat ik een zaal toesprak is bijna negentig jaar geleden, toen ik in Warschau een literatuurprijs ontving. Het vond plaats twee jaar voor de inval van de Duitsers in Polen op 1 september 1939. De Tweede Wereldoorlog werd mijn vierde en laatste oorlog. Hij begon toen ik 61 jaar was en hij zou voor mij drie jaar duren. Dat oorlog van de aarde een hel maakt, wist ik al na mijn deelname aan de Russisch-Japanse oorlog van 1904-05. Gestoken in een Russische-uniform werkte ik als 26-jarige arts-luitenant te Mantsjoerije. Ik behandelde lichamelijk en psychisch vervormde jongemannen. Ik was niet in staat met medicijnen of met een noodverband hun leed te verzachten. Ik voelde me machteloos, als arts en als mens.

Tien jaar later begon mijn tweede oorlog (1914-1918). Weer moest ik een Russische uniform aan. Deze keer reisde ik af naar Galicië waar ik leiding gaf aan een veldhospitaal dat soms in één week tijd meerdere keren kilometers verplaatst moest worden. Heel wat uren zat ik te paard, in gedachten verzonken over de volgende alinea van mijn boek *Hoe houd je van een kind*. Wat ik zag, bevestigde mijn mening dat het kind het eerste, meest onzichtbare slachtoffer van een oorlog is, ook dan als zijn bloed niet vloeit. Het wordt met onmenselijk geweld verdreven uit de lente van zijn leven, een periode die bepalend is voor alle volgende seizoenen. Uit deze oorlog nam ik beelden mee van dakloze mensenzielen die over de wegen en in bossen dwaalden. Nog steeds zie ik het beeld van hongerende kinderen, die om erbarmen kermde en me door hun tranen heen aankeken met een uitdrukking van smart. In het laatste jaar van de oorlog was ik werkzaam in drie weeshuizen in Kiev. Ik probeerde de mensen om mij heen een sfeer te scheppen om het menselijke gevoel te bewaren het kind te beschermen. Het was vergeefs! In het na-ijleffect van de oorlog was weer geen ruimte voor het kind. Ik keerde teleurgesteld terug naar Warschau, naar mijn weeskinderen.

Ruim een jaar later was het weer zover, mijn derde oorlog. De Russisch-Poolse grensoorlog. Voor het eerst droeg ik een Pools uniform. Ik voelde een hernieuwd patriottisme. Als arts reserve-majoor ging ik naar Łódź, 140 kilometer van Warschau. Ik werkte in een ziekenhuis voor epidemische ziekten waar ik werd besmet. Thuis werd ik door mijn

moeder verzorgd. Kort daarna overleed zij op haar 63^e jaar, door mij aangestoken. Ik lag ijlend in bed toen ze mij in 1920 verliet en een paar dagen later begraven werd. Tot aan mijn levenseinde heb ik me schuldig gevoeld, in gedachten nam ik ontelbare keren afscheid van haar. Opnieuw moest ik na afloop van deze grensoorlog mijn visie bijstellen: de oorlog brengt wonden toe op het slagveld, maar ook daarbuiten. Ook ouderen en kinderen die ver van het oorlogsgeweld wonen, worden het slachtoffer. Zo heb ik in het ziekenhuis ook kinderen met tyfus behandeld, besmet na thuiskomst van hun vader uit de oorlog.

In een verhaal liet ik in 1931 een officier zeggen dat er 'een grote oorlog' op komst is. Hij voorspelde het einde van de humaniteit. Weer acht jaar later begon op 1 september de opbouw van zijn gelijk. Het was precies op de dag waarop het laatste nummer verscheen van mijn populaire kinderkrant 'De Kleine Revue'. Ooit was het een voorbeeld van Joods-christelijke samenwerking, die tijd leek voorgoed voorbij. Daarover en over wat zou komen in het ghetto van Warschau en over de Jodenhaat wil ik hier niet uitweiden. Maar het ghetto en de kampen toonden de bouwvalligheid van de mens. Ook nu weer werd het kind het slachtoffer van grotere kinderen die alleen met een geweer volwassen leken te zijn.

Voor het eerst zou een oorlog ook in het Holandia van de 20^e eeuw kinderen slachtoffers, vooral in de Hongerwinter. Kinderen zijn gevoeliger, beschikken in tijden van nood niet over het vermogen te relativiseren en zich te uiten, ze zijn afhankelijk van anderen en minder in staat tegen de feiten in te hopen op betere tijden. Daarover leest men weinig. Is het jullie weleens opgevallen dat in boeken over de oorlog en zelfs toentertijd in de illegale pamfletten het hongerende kind slechts en passant genoemd wordt? Er is een uitzondering. Hoe het met kinderen tijdens de Hongerwinter gesteld was, moeten we lezen in een ultramarxistisch illegaal blad op 1 maart 1945. Ik citeer: 'Een witte boterham met boter van het Zweedse Rode Kruis was voor honderdduizenden arbeidersgezinnen niet meer dan een lichtflits te midden van duistere oorlogsellende, die een enkel moment de magere kindergezichten van voldoening liet glunderen. De ondervoeding mergelde hen steeds meer uit: De arbeiderskinderen spelen niet meer, zij zoeken kolen en hout, kijken met verhongerende ogen bij het uit- en inladen van brood of levensmiddelen bij winkels en pakhuizen, bij lokaliteiten van de voedselvoorziening, ze staan uren in de rij voor levensmiddelen, zij proberen levensmiddelen of brandstof te stelen, ze lopen te bedelen om brood.' En wat zien we anno 2024. Kijk maar naar de beelden uit Gaza. Hongerende kinderen, stelende kinderen, angstig kinderen, verweesde kinderen, ontheemde kinderen, stervende kinderen. Waar? Ik noem:

Gaza waar ruim 14.000 kinderen de dood vonden, Libanon met meer dan 300.000 mensen op drift en honderden doden van wie tientallen kinderen, Oekraïne waar bijna dagelijks kinderen sterven en miljoenen lijden of op de vlucht zijn, Afrika met sinds 2022 twintig burgeroorlogen met als gevolg miljoenen vluchtelingen ... Wat ik zag in de Eerste Wereldoorlog komt terug. Ik citeer uit eigen werk: 'Een verwoest huis, een roetige wand, iets overdekt, een laagje pleister. Aan de verkoolde balken hangt een met prikkeldraad gemaakte schommel: in plaats van een zitvlak de over een draad getrokken koker van een projectiel der artillerie. En de lach van een kind (dat een moment lang de oorlog vergeet), luid en overmoedig - op de plaats van de brand.'

Ik schreef ooit: 'De oorlog – dat is geen misdaad, maar een triomfantelijke parade, een feest van waanzinnigen op een in alcohol gedrenkte bruiloft van de duivel.' Beste mensen, de duivel is overal aanwezig, maar in een oorlog kan hij op zijn eigen bruiloft worden gemist. Waarom? Omdat wij mensen, de feestgangers die er niet in slaagden in onszelf de kiem van de waanzin te verstikken, zijn plaats innemen. In elke oorlog gaat de hel open en wordt het goede in de mens, zijn verdraagzaamheid en oprechtheid jegens de ander, zijn gevoel voor inclusiviteit, te gronde gericht, verbrand, waarna volgende generaties de as moeten verwijderen en proberen een nieuw leven op te bouwen. Een ander leven, zonder oorlog was hun bedoeling. Over die poging zegt de pessimist: tot het moment waarop het weer misgaat; de optimist redeneert dat we van de geschiedenis hebben geleerd en dat deze de laatste was. Mijn ervaring zegt iets anders. Zij zegt dat de geschiedenis niet liegt en niets verzwijgt en dat wij er desondanks te weinig van leren. Zij is de meest betrouwbare getuige-deskundige als men haar onbevooroordeeld leest. Ze mag niet geïgnoreerd mogen worden op straffe van herhaling. Zelfs de grootste schandvlek op de 20^e eeuw, die aan meer dan vijftig miljoen mensen het leven kostte van wie zes miljoen Joden, kan haar uniciteit verliezen.

Jullie wonen al bijna tachtig jaar lang in een van oorlogen afgescheiden gebied. Maar bedenk, met de nodige veranderingen en in een mondiaal jasje gestoken, kan de rampspoed terugkomen als het verleden wordt uitgewist en de herhaaltoets van de leugen van zogenaamd sterke politici maar lang genoeg wordt ingedrukt. Dit laatste is precies wat er in jullie tijd gaande is. Ook in jullie land door partijen als de pvv en Forum voor Democratie, die koploper Trump op de hielen lopen. De meeste leugens van politici als Trump, maar ook van Wilders en Baudet zijn loze beloftes, die bewust zijn gekozen terwijl men weet dat ze niet ingelost kunnen worden. Overal komt men desinformatie, alternatieve feiten en nepnieuws tegen. Dit alles is niet nieuw, ik heb het in de Poolse politiek

van mijn tijd meegemaakt. Maar er is een gevaarlijk verschil: de vloek van de macht en politieke leugen was in mijn tijd was traag, bij jullie is die vervangen door de vloek van de manipulatie en snelle verspreiding van leugens. Dat heeft alles te maken met de digitale ontwikkeling en kunstmatige intelligentie. Binnen luttele tellen kan het virus van de leugen zich ontwikkelen tot een pandemie. Of zoals Mark Twain al in mijn tijd schreef: *‘Een leugen heeft al drie keer een rondje om de aarde gemaakt voordat de waarheid schoenen aantrekt.’* Dit maakt de waarheid kwetsbaar en fragiel. Zij kalft geleidelijk af tot het moment waarop er geen waarheid meer bestaat en een ‘andere leugen’ wordt. Dit zou het einde betekenen van de parlementaire democratie, de rechtstaat en onze vrijheid. Zich van leugens bedienen om een redenering of denkbeeld een grondslag te geven, berust al te vaak op bedrog dat zelden helemaal los staat van eigen- of partijbelang, de zelfbedieningskassa en het bewieroken van het ego van de leider. Om die reden dienen de leugens van politieke leiders, van Poetin tot Trump en van Orbán tot Wilders, ondanks de verschillen in inhoud en oogmerk, in verband te worden gebracht met een bloemlezing van leugens in de geschiedenis waarvan we weten waartoe die hebben geleid. Om die reden vertelde ik jullie iets over mijn oorlogen. Ik nodig jullie uit mijn woorden en waarschuwingen te overdenken. Kijk naar mijn oorlogen en vooral naar hun verbale voorspel dat vaak zo onschuldig leek.

In 1933 schreef ik dat wij volwassenen het kind duidelijk moeten maken dat het eerste schot van een oorlog valt als er nog geen slagveld is. “Weet je”, schreef ik, ‘om te vermijden dat er grote conflicten ontstaan, moet men eerst de kleine opruimen. Als broer en zus, huurder en huisbaas en de buur met zijn burens niet meer met elkaar vechten, dan zullen ook oorlogen verdwijnen.’ Maar er is meer! Kijk ook naar de geschiedenis, zoek overeenkomsten op met deze tijd – en bescherm het kind ook door de politieke keuze te situeren in een democratisch landschap waar geen ruimte is voor autocratische leiders of hun liegende vazallen.

Wanneer, vroeg ik tijdens mijn leven, wanneer vraag ik nog steeds, zullen de tranen en gebeden van het kind de eeuwige vrede brengen? Wanneer vraag ik jullie?

Oh, ik mag nog niet weglopen. Ik moet van René zeggen dat hij blij is met het naar mij vernoemde speldje. Ik weet beter, hij is verguld. Hij dankt Arie, het bestuur van de Stichting en jullie allen omdat jullie mij hebben toegehoord. Dag!